

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.38>

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА З РЕГУЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Бредіхіна В.Л.,
*кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID: 0000-0002-7983-1098
e-mail: bredikhinavikt@gmail.com*

Ільїна М.О.,
*студентка III курсу факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0000-5160-3870
e-mail: mariailina126@gmail.com*

Бредіхіна В.Л., Ільїна М.О. Історія формування законодавства з регулювання впливу воєнних конфліктів на навколишнє природне середовище.

Стаття досліджує екологічні наслідки воєнних конфліктів, що є актуальною тематикою у світлі зростаючої кількості збройних протистоянь у світі. Акцентується увага на тому, що війна завдає шкоди не лише людству, а й довкіллю, спричиняючи такі негативні наслідки як: деградація земель, забруднення вод та атмосферного повітря, втрата біорізноманіття та поступове руйнування екосистем. У статті проаналізовано приклади впливових для екології конфліктів – Перша та Друга світові війни, війна у В'єтнамі, операція НАТО «Союзницька сила» в Югославії, та їхній вплив на довкілля. Зокрема, проаналізовані такі загрози, як застосування хімічної зброї, масштабна вирубка лісів, використання штучних дефоліантів і наслідки вибухів для ґрунтів. Авторами також акцентовано увагу на конкретних порушеннях міжнародних приписів у сфері регулювання воєнного впливу на довкілля, що дозволяє говорити про необхідність безперервного розвитку та удосконалення міжнародного законодавства у цій царині, зокрема, за рахунок врахування в ньому екологічно важливих та безпекових аспектів. Актуальність статті розкрито на основі дослідження міжнародних даних про зростаючу кількість воєнних конфліктів у світі, які в подальшій перспективі через трансформацію і розширення мілітарних систем та застосування сучасних збройних засобів, можуть призвести до великої кількості екологічно небезпечних наслідків.

Особливу увагу приділено більш сучасному прикладу – повномасштабному вторгненню РФ в Україну, де вже наразі можна прогнозувати значні зміни в екосистемах, зокрема, у структурі ґрунтів внаслідок великої кількості вибухів від обстрілів. Також встановлено, що екологічні наслідки воєнних конфліктів мають не лише локальний, а й транскордонний характер, зокрема через поширення забруднювальних речовин повітрям та водними шляхами. Автори статті наголошують на необхідності систематизації міжнародного досвіду та відповідного законодавства, наукового аналізу екологічних втрат задля створення ефективних стратегій як для захисту навколишнього природного середовища під час воєн, так і для його відновлення у післявоєнний період. З метою повноцінного дослідження даної тематики у статті також акцентується на важливості правової визначеності та деталізації поняття «екоциду».

Ключові слова: розвиток законодавства, екоцид, вплив воєнних конфліктів на довкілля, екологічні зобов'язання держав, навколишнє природне середовище, екологічна безпека, відновлення довкілля.

Bredikhina V.L., Ilna M.O. History of the formation of legislation to regulate the impact of military conflicts on the environment.

The article explores the environmental consequences of military conflicts, which is a relevant topic in light of the growing number of armed confrontations in the world. The author emphasizes that war harms not only humanity but also the environment, causing such negative consequences as land degradation, water and air pollution, loss of biodiversity, and gradual destruction of ecosystems. The article analyzes examples of conflicts that have had an impact on the environment, such as the First and Second World Wars, the Vietnam War, and NATO's Operation Allied Force in Yugoslavia, and their impact on the environment. In particular, the author describes the use of chemical weapons, large-scale deforestation, sinking of naval ships, the use of artificial defoliants, and the effects of explosions on soil. The authors also focus on specific violations of international regulations in the field of regulation of military impact on the environment, which suggests the need for continuous development and improvement of international legislation in this area, in particular, by taking into account environmental and security aspects. The relevance of the article is revealed on the basis of the study of international data on the growing number of military conflicts in the world, which in the future, due to the transformation and expansion of military systems and the use of modern weapons, may lead to a large number of environmentally hazardous consequences.

Particular attention is paid to a more modern example - the full-scale invasion of Ukraine by Russia, where significant changes in ecosystems, in particular, in the structure of soils due to the large number of craters from shelling, can already be predicted. It has also been established that the environmental consequences of military conflicts are not only local but also transboundary, in particular through the spread of pollutants by air and waterways. The authors of the article emphasize the need to systematize international experience, relevant legislation and scientific analysis of environmental losses in order to create effective strategies for both environmental protection during wars and its restoration in the post-war period. In order to fully study this topic, the article also emphasizes the importance of legal certainty and detailing of the concept of "ecocide".

Key words: legislative development, ecocide, environmental impact of military conflicts, environmental obligations of states, environment, environmental safety, environmental restoration.

Постановка проблеми. Впродовж останнього століття військові конфлікти породжують не лише соціально-економічні наслідки, а й істотно впливають на навколишнє природне середовище. Зокрема, це має прояв у руйнуванні екосистем, що включає забруднення ґрунтів, водних ресурсів та атмосферного повітря, що у післяконфліктний період призводить до деградації земель, зменшення біорізноманіття та загалом порушення природного балансу.

Зважаючи на значення даної проблематики, що не втрачає своєї актуальності для всього людства та навколишнього природного середовища впродовж декількох десятиліть, досвід екологічних наслідків минулих воєнних конфліктів залишається маловрахованим, а отже постає нагальна потреба у комплексному аналізі впливу воєнних конфліктів на довкілля, що має ключове значення для розробки ефективних стратегій як його правового захисту, так і його відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи те, що висвітлення аналізу впливу на довкілля воєнних конфліктів становить тенденцію для дослідження багатьма науковцями, можна відзначити велику кількість напрацювань з даної тематики. Зокрема, серед них зазначимо наступних: Арустамян О.М. та Ткачишин В.С., які аналізували вплив масового винайдення та використання бойової хімічної зброї під час Першої світової війни [1], Хамблін Дж., який у своїй праці надав змістовний аналіз оцінки екологічного виміру після Другої світової війни [2], доктор Артур В. Галстон, розглянув негативні наслідки застосування хімічних дефоліантів під час війни у В'єтнамі [3]. Також варто зазначити Симонова Є.А., Василюка О. та Спінову Ю., які досліджували вплив повномасштабного вторгнення РФ на територію України на різні екосистеми [4] та інших.

Метою статті є аналіз наукових досліджень, міжнародного законодавчого досвіду та перспектив для правового захисту навколишнього природного середовища на тлі різних військових конфліктів, оцінці їхнього впливу на екологічні системи, а також змін у їх законодавчому регулюванні.

Виклад основного матеріалу. Підкреслюючи актуальність дослідження, потрібно зазначити, що окрім незворотних наслідків для людського життя, воєнні конфлікти завдають значної шкоди стану навколишнього природного середовища, яке безсумнівно можна вважати ще однією їх

жертвою. Зокрема, це має свій прояв у тому, що всі військові конфлікти неминуче спричиняють як втрати людських життів, так і погіршення стану природних ресурсів – ґрунтів, вод, лісів та знищення безмірної кількості об'єктів тваринного та рослинного світу, як через цілеспрямовані дії, так і через безпосередню необачність воюючих сторін стосовно навколишнього середовища. Тут варто зазначити, що основними факторами для варіювання рівня цих наслідків розглядаються саме способи та методи введення воєнного конфлікту, які застосовуються, та масштаб даного конфлікту. Зокрема, чіткі межі можливих до застосування способів ведення війни закріплено у доктрині міжнародного права, що вказує на те, що вони повинні підлягати суворій визначеності, оскільки мають безпосередній вплив на стан навколишнього середовища.

Не дивлячись на те, що військові конфлікти є зазвичай територіально обмеженими, у світлі наслідків для природних об'єктів важко казати про їх виключно локальну дію. Зокрема, враховуючи неподільність певних ресурсів, наприклад, атмосферного повітря та Світового океану, відносно яких не можна обмежити розповсюдження негативного впливу, зазначимо, що «екологічно-впливові» воєнні конфлікти фактично стають транскордонною загрозою та проблемою всього світу.

Згідно із даними Упсальської програми конфліктних даних (UCDP) та Гайдельберзького інституту дослідження міжнародних конфліктів (НПК), протягом останніх 15 років спостерігається значне збільшення кількості міжнародних конфліктів у різних регіонах світу, зокрема, у 2023 році кількість активних збройних конфліктів на державному рівні склала 59, досягнувши найвищого рівня, коли-небудь зафіксованого UCDP [5], а кількість воєн зросла до 22 [6]. Отже, це знову ж таки підтверджує актуальність тематики, та являє нагальну потребу у систематизації досвіду мирних конфліктів.

Першим воєнним конфліктом, який відзначився появою нового виду небезпечної для життя людей та навколишнього середовища хімічної зброї – бойових отруйних речовин, вважають **Першу світову війну (1914-1918 рр.)**. Як зазначають Арустамян О.М. та Ткачшин В.С., за той воєнний період було застосовано близько 125 тис. тонн різних отруйних речовин, серед яких більшість задушливої, шкірнонаривної та подразнюючої дії [1, с. 103]. Через те, що самі по собі ці речовини могли викликати нестерпні страждання, та враховуючи, що кількість їх була надмірною, їх смертоносна дія поширювалася не тільки на людей, а й на тварин. Уразливу силу цих речовин можна простежити й в тому, що вони після їх «застосування» не розчиняються у повітрі, а осідають на поверхні у вигляді масляного осаду, що є причиною забруднення як ґрунтів, так і водойм.

В правовому аспекті їх використання однозначно було порушенням міжнародного гуманітарного права, а саме протирічило Декларації про невикористання снарядів, що мають єдиним призначенням розповсюджувати задушливі або шкідливі гази 1899 року. Згодом думка світової спільноти щодо наявності нагальної потреби в «зміцненні» заборони застосування такої зброї віднайшла своє вираження у підписанні у 1925 році Женевського протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів, у якому було чітко закріплено «справедливе засудження даного застосування громадською думкою цивілізованого світу» [7].

Але на цьому правове регулювання даного питання з плином часу не завершилося. Враховуючи те, що Женевський протокол фактично охоплював тільки заборону застосування вказаних речовин для його підписантів, а не саме їх виготовлення та збереження, ці невисвітлені аспекти стали підґрунтям для подальшого розроблення таких основоположних міжнародних договорів, як: Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (1972 р.) [8] та Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (1993 р.) [9].

Їх основна мета, виходячи із положень статей 2 та 3 Конвенції 1972 року, включала в себе: як «знищення перерахованих агентів та токсинів, або їх виключне застосування в мирних цілях, з часовим обмеженням в дев'ять місяців після набуття чинності Конвенцією», так і «заборону передачі, спонукання, та допомоги у їх виготовленні або придбанні» [8]. Конвенція 1993 року, так би мовити, підсумувала всі цілі та принципи попередніх документів. Але важливою тут є саме орієнтація на об'єкти навколишнього середовища, про яку можна стверджувати, зокрема із визначення у п. 2 ст. 2 токсичного хімікату, яке включає: «заподіяння довготривалої шкоди людині чи тваринам» [9].

Ще одним з найвпливовіших на довкілля воєнних конфліктів безсумнівно можна назвати **Другу світову війну (1939-1945 рр.)**, яка відзначилася створенням першої у світі балістичної ракети,

що є прообразом для багатьох сучасних ракет. Значення цього винаходу у світлі екології неможливо оминати, оскільки його руйнівна сила фактично стала передвісткою для нової воєнної ери. З цього можна зробити припущення про можливе погіршення стану земель та їх ґрунтів після застосування таких ракет, але підкріпити цю думку на практиці нічим через відсутність фактичних даних.

Проте щодо впливу на інші екосистеми можна говорити більш конкретно і погодитися із думкою Вільяма Грілі стосовно того, що Німеччина з 1941 року фактично перетворила Другу світову на «карнавал лісорубів» [2, с. 702]. В цей період було вирублено надмірну кількість дерев у країнах Європи, США та Японії, оскільки саме цей природний ресурс широко використовувався для виготовлення фортифікацій та інших необхідних об'єктів. Втім, масштабна вирубка не є єдиним негативним аспектом на тлі даного воєнного конфлікту. Зокрема, мова йде про хворобу європейських дерев внаслідок задіяної в операції «Драгун» зараженої грибок деревини (платана), яка проявилася через 15 років та набрала масштабних обертів у Італії, Греції, Швейцарії та Франції [10].

Розглядаючи дані дії у світлі міжнародного гуманітарного права, бачимо наявне порушення п. «g» ст. 23 додатку до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.), а саме Положень про закони і звичаї війни на суходолі. Оскільки саме даний пункт забороняє знищення майна, якщо це не викликано військовою необхідністю. Також масову вирубку лісів можна розглядати як порушення ст. 55 вищезгаданих Положень, які забороняють знищувати майно окупованої території державою-окупантом, до якого, зокрема, відносяться: адміністративні будівлі, нерухомість, ліси та сільськогосподарські угіддя [11].

Якщо ж казати про водні екосистеми, то негативний воєнний вплив їх також не оминув. Справа в тому, що у багатьох водоймах у результаті Другої світової війни і досі міститься значна кількість затоплених кораблів, які фактично утворюють «корабельні кладовища». Як приклад, можна назвати затоплені 60 кораблів японського флоту у лагуні Чуук, які розташовані на малій відстані один від одного. Аналізуючи дану ситуацію з точки зору впливу на довкілля, варто зазначити, що паливо, яке знаходилося у них, саме через властивість металу у водному просторі до корозії, має всі шанси на розповсюдження водами океану та їх забруднення [10].

На цьому історичному етапі особливу увагу вже почали приділяти визначенню кримінальної відповідальності окремих осіб та розглядати екологічні злочини як частинну воєнних. Зокрема, Статут Міжнародного військового трибуналу 1945 році, визначав у п. «b» ст. 6: «спустошення, не виправдане військовою необхідністю», до якого також входили й об'єкти природного світу, як воєнний злочин [12]. Зазначене дає підстави ще раз звернути увагу на такий актуальний сьогодні вид кримінально караного в Україні екологічного правопорушення як екоцид, який і досі не визнається міжнародним кримінальним правом як злочин.

У цьому зв'язку зазначимо, що визначення та конкретизація поняття «екоцид» займає важливе місце у досліджуваній проблематиці. В історичному аспекті воно тісно пов'язане з **війною у В'єтнамі (1959-1975 рр.)**. Першим автором даного терміну став американський ботанік та біоетик, доктор Артур В. Галстон, який розглянув дане явище у світлі жахливих наслідків надмірного використання штучних дефоліантів (хімічної речовини, яка за звичайних умов утворюється в рослинах для опадів їх листя) як гербіцидів (хімічних препаратів, що використовуються для боротьби з небажаною рослинністю) американськими військами на території В'єтнаму. У даному воєнному конфлікті ці речовини використовувались для виявлення військових підрозділів та логістичних шляхів на територіях, вкритих лісами. Отже, як наслідок, близько 100 млн фунтів різних небезпечних речовин вкрили майже 4 млн акрів території країни, що хоча і складає приблизно 5% від площі всієї країни, але враховуючи їх кількість та токсичність, на відновлення ураженого лісового покриву пішло щонайменше декілька десятиліть. Негативний вплив розповсюдився і на об'єкти тваринного світу. Як зазначив А. Галстон, використання хімічних дефоліантів призвело до «завершення життєвого циклу деяких молюсків і мігруючих риб» [3, с. 1].

У даному конфлікті знову ж таки постало питання про порушення положень Женевського протоколу 1925 року. Але тут можна акцентувати увагу на певній юридичній невизначеності, оскільки формально хімікати застосовувались як «дефоліанти» для знищення рослин, а не як «отруйні гази» спрямовані на вбивство людей. Проте, виходячи саме із наслідків їх впливу, а не цілі, можна стверджувати, що фактичні обставини свідчили про токсичне військове застосування хімічних речовин, що суперечить положенням Протоколу.

Принагідно зазначимо, що війна у В'єтнамі відзначилась не тільки застосуванням небезпечних хімічних речовин. Періоду даного воєнного конфлікту приписують також перше військове застосування технологій зміни погоди, зокрема засівання хмар для створення потоків дощу з метою заболочення комбатантів [13].

Говорячи про негативний вплив на екосистему ґрунту з боку вже ракетної зброї, звернемо увагу, що загальна кількість вирв від снарядів сягала близько 2,5 мільйона. Тож враховуючи, що кожна із них становила собою певну кількість металу та сполук сірки, їх накопичення було колосальною проблемою для подальшої родючості, врожайності та взагалі безпечності продукції, вирощеної на такому ґрунті [4, с. 4].

Якщо розглядати подальше правове регулювання, то необхідно зазначити, що на тлі даних воєнних конфліктів була прийнята Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.). Її можна вважати прикладом першого міжнародного договору, який у своїй суті встановлює нерозривний зв'язок між воєнними конфліктами та їх впливом на навколишнє природне середовище. Зокрема основоположною метою її прийняття було саме прагнення заборонити воєнні та будь-які інші засоби, які впливають на довкілля, задля усунення подальшої загрози для людства [14].

Ще одним воєнним конфліктом, який відзначився наявністю у ньому хоч і досить короткотривалої воєнної операції (79 діб), але з колосальними для такого терміну екологічними збитками – є саме **період операції «Союзницька сила», яка відбулася під час Війни в Югославії (1991-2001 рр.)**. Зокрема, НАТО за деякими оцінками у ході бомбардування застосувало близько 70 тис. тонн боєприпасів, що завдало руйнівного удару по інфраструктурі країни, зокрема фабрикам та заводам, діяльність яких характеризувалася як небезпечна для навколишнього природного середовища. Наприклад, внаслідок ударів по нафтопереробному заводу в Нові Сад, відбулося масштабне забруднення у такому співвідношенні: з понад 70 тис. тонн нафти згоріло 90%, вилилося на землю 9.9%, а 0.1% потрапило в Дунай [15]. Не зважаючи на невеликий відсоток, з урахуванням того, що загальний обсяг шкідливих речовин, які потрапили у Дунай під час воєнного конфлікту, був набагато більшим, дана ситуація становила транскордонну загрозу для вод Болгарії, України та Румунії. Наслідками такого забруднення стали погіршення якості питної води та зменшення популяції деяких видів тваринного світу.

Щодо правового аспекту, то в даному випадку було наявне порушення положень Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). Зокрема, це – п. 3 ст. 35, у якому міститься заборона воєнних дій які призведуть до: «широкої, довготривалої й серйозної шкоди природному середовищу», та положення ст. 55, яке майже дублює попереднє, з різницею в тому, що закріплює заборону заподіяння шкоди природному середовищу як репресалії [16].

Враховуючи сучасні реалії, не можна обминути і **повномасштабне вторгнення рф на територію України (2022 р. – і донині)** та його руйнівний вплив на природні екосистеми. Зокрема, фактичним початком даного конфлікту доцільно вважати 2014 рік, оскільки ще тоді неофіційні акти агресії мали свій прояв у вигляді численних ракетних обстрілів території України, а саме Луганської області. Погоджуючись із думкою багатьох науковців, можна зазначити, що однією із найвразливіших екосистем, яка потерпає від застосування ракетної зброї сьогодні, вбачається саме екосистема ґрунту. Зокрема, оцінюючи аспекти впливу ракетних ударів по ґрунтовій поверхні, можна виділити їх як короткострокову руйнівну дію вибухової хвилі, так і тривалий вплив спричиненого ударом хімічного забруднення [4, с. 4].

Починаючи з першої, можна зазначити, що вибухова сила, хоча і є короткостроковою, але має суттєвий негативний вплив на ґрунт. Зокрема, розмір вирв може варіюватися в залежності від багатьох факторів, таких як: вага та розмір самої ракетної зброї, глибини підриву та кута удару. Але поряд із видимою проблемою у вигляді розміру вирви також має місце ще й ущільнення ураженого ґрунту, який через вибухову силу удару фактично змінює свою структуру та властивості, що як наслідок призводить до зміни самого його складу [4, с. 5].

Розглядаючи ж тривалу дію хімічного забруднення, зазначимо, що вона проявляється у потраплянні небезпечних хімічних речовин із ракетної зброї як і з окисненням металу, що залишився у ґрунті, так і з вивільнених речовин, що потрапили у повітря та які все одно повернуться у ґрунти через кислотні дощі. Характерним тут є те, що знову ж таки неможливо в повній мірі обмежити або локалізувати дію шкідливого впливу, оскільки у ситуації із дощами фактич-

не потрапляння речовин у повітря відбувається на одній території, а впливу від нього зазнають вже інші [4, с. 5].

Отже, враховуючи, що війна в Україні наразі ще, на жаль, не завершена, складно точно оцінити кількість уражених та забруднених земель та ґрунтів. Проте, спираючись на аналіз та підрахунки, опубліковані платформою ЕкоЗагроза станом на травень 2025 р., можемо констатувати, що їх площа становить близько 1.178.295 м², а завдана їм шкода оцінюється у 20,69 млрд грн [17].

В контексті цього дослідження варто згадати також і про наслідки від підриву державою-агресором Каховської ГЕС, що не дарма визначають, як «найбільш значущу техногенну катастрофу останніх десятиліть». Її вплив проявився у забрудненні води більше ніж 150 тоннами мастила; знищенні об'єктів біорізноманіття, кількість яких, за даними ЕкоЗагрози, на сьогодні становить 333 види тварин і рослин, які мають різний природоохоронний статус [17]; зневодненні територій, що може стати причиною для деградації земель.

Таким чином, сьогодні знову постають питання кваліфікації екологічних злочинів рф як фактів екоциду. За статистикою Офісу Генерального прокурора, станом на 2024 рік загальна кількість злочинів у сфері охорони навколишнього середовища, щодо яких було здійснено процесуальне керівництво, сягала більш ніж 200 кримінальних проваджень, серед яких тільки 14 підпадають під категорію «екоцид» [18]. Важливо відмітити, що відповідальність за «екоцид» закріплена національним законодавством, зокрема у ст. 441 ККУ, яка визначає його як «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» [19]. І хоча процедура доказування фактів екоциду особливо в умовах триваючої війни ускладнена багатьма факторами, це теоретично дає можливість розслідувати дані справи в рамках національного провадження власними державними органами, не чекаючи рішень міжнародних органів.

Задля підвищення ефективності виявлення екологічних загроз, державні органи доклали багато зусиль, зокрема для розробки та впровадження електронного ресурсу ЕкоЗагроза, через який заявники надсилають електронні звернення про факти заподіяння шкоди навколишньому середовищу [20]. Серед позитивних аспектів цього можна виокремити полегшення факту виявлення такої шкоди, а також чіткий порядок її фіксації та перевірки.

Якщо ж досліджувати міжнародно-правовий аспект даних злочинів, то їх можна розглядати у світлі порушень вищезазначених п. 3 ст. 35 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол І), та Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.). Але також на ряду із ними, можна констатувати й порушення підп. «а» п. «iv» ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду, прийнятого 1998 року, яке включає у себе «надмірне в порівнянні із військовою перевагою, умисне та довготривале заподіяння шкоди навколишньому середовищу» [21].

Висновки. У світлі всього вищенаведеного, можна зробити висновок, що воєнні конфлікти тягнуть за собою не лише катастрофічні соціально-економічні наслідки, а є однією з найвпливовіших загроз для навколишнього природного середовища. Аналіз наведених прикладів, які охопили період від Першої світової війни до повномасштабного вторгнення рф в Україну, дає змогу простежити системність зв'язків між воєнними конфліктами та наслідками для довкілля, що виражаються у забрудненні ґрунтів, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, призводять до поступового руйнування екосистем та скорочення біорізноманіття. При цьому екологічні наслідки мають не лише локальний, а й транскордонний характер, що більше глобалізує проблеми для всього природного середовища.

Дослідження історії формування законодавства, метою якого серед іншого було врегулювання або обмеження впливу будь-якого воєнного конфлікту на довкілля, свідчить про те, що світова спільнота за допомогою численних міжнародних угод увесь час намагалася збудувати рамки ведення війни способами, що не завдають шкоди навколишньому природному середовищу, його екосистемам та ресурсам. Констатуючи процеси безперервного розвитку мілітарних систем та збройних засобів, можна спрогнозувати, що існуючі норми потребуватимуть свого переосмислення та удосконалення під впливом нагальних потреб та нових викликів. Сьогодні в умовах зростання кількості воєнних конфліктів у світі особливої актуальності набуває потреба в розробці нових комплексних механізмів не тільки для захисту довкілля під час війни, а й механізмів ефективного післявоєнного відновлення постраждалих екосистем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арустамян О.М., Ткачишин В.С. Історія застосування бойових отруйних речовин у роки Першої світової війни. *Медицина невідкладних станів*. 2017. № 4 (83). С. 100–104. URL: <https://emergency.zaslavsky.com.ua/index.php/journal/article/view/804>.
2. Hamblin J. Environmental Dimensions of World War II. In book: *A Companion to World War II*. 2012, pp. 698–716. URL: https://www.researchgate.net/publication/290847530_Environmental_Dimensions_of_World_War_II.
3. Генеза екоциду: на межі між війнами, науковим доробком та політичними іграми (Аналітичне дослідження. Частина 1). *Екологія. Право. Людина*. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/GENEZA-EKOTSYDU1205.pdf&hl=en>.
4. Simonov E.A., Vasyliuk O., Spinova Y. Журнал про екологічні наслідки війни. *Ukraine War Environmental Consequences Work Group (UWEC)*. Issue 2. 2022, p. 44. URL: https://www.researchgate.net/publication/369823623_Zurnal_pro_ekologichni_naslidki_vijni_Ukraine_War_Environmental_Consequences_Work_Group_Vipusk_9_Ukrainskou.
5. Uppsala Conflict Data Program (UCDP)// *UCDP: веб-сайт*. 2023. URL: <https://ucdp.uu.se/year/2023>.
6. Conflict Barometer. Heidelberg Institute for International Conflict Research// *HIIC: веб-сайт*. 2023. URL: <https://hiik.de/data-and-maps/datasets/?lang=en>.
7. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів Женева, 17 червня 1925 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141100___141100. (дата звернення 17.04.25).
8. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10.04.1972 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169882___169882. (дата звернення 17.04.25).
9. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text. (дата звернення 17.04.25).
10. Пендюр Н. Як я купалася над тоннами хімічної зброї, або Дещо про наслідки двох світових воєн для довкілля. *UAnimals media: веб-сайт*. URL: <https://uanimals.org/media/statti/nad-tonnamy-khimichnoi-zbroi/>.
11. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text. (дата звернення 18.04.25).
12. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950___140950. (дата звернення 18.04.25).
13. ВИТОКИ ЕКОЦИДУ: справа В'єтнаму. *Екологія. Право. Людина: веб-сайт*. URL: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Vytyky-ekotsydu_n2204.pdf.
14. Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169404___528936. (дата звернення 19.04.25).
15. Nježić Z. B. M. M. Ačanski. Not to be forgotten: The bombing of Novi Sad: An ecological black area. *Hemijaska industrija* 63, (2), 2009, pp. 75–78. URL: https://www.researchgate.net/publication/270469451_Not_to_be_forgotten_The_bombing_of_Novi_Sad_An_ecological_black_area.
16. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (дата звернення 19.04.25).
17. ЕкоЗагроза: *Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України: веб-сайт*. URL: <https://ecozagroza.gov.ua>.
18. Чернишук П. Війна та шкода для довкілля: чи можна притягнути росію до відповідальності. *Юридична газета, 11 вересня 2024 р. – онлайн версія*: URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/ekologichne-pravo-turistichne-pravo/viyna-ta-shkoda-dlya-dovkillya-chi-mozhna-prityagnuti-rosiyu-do-vidpovidalnosti.html>.

19. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення 02.05.25).
20. Деякі питання функціонування сервісу фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій, збройної агресії Російської Федерації “ЕкоЗагроза”: постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2023-п#Text>. (дата звернення 20.04.25).
21. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду (ратифіковано Україною із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення 20.04.25).